

Peilingen

Terugblik Water History Conference, Delft, 16-20 juni 2010

Van 16 tot 20 juni vond in Delft een Water History Conference plaats onder auspiciën van de International Water History Association. De organisatie was in handen van de TU-Delft, in samenwerking met UNESCO/IHE. Het programma bood een brede dwarsdoorsnede van internationaal onderzoek in de watergeschiedenis. Circa 170 wetenschappers uit praktisch alle werelddelen namen deel, waaronder 25 uit de Lage Landen en er waren circa 110 presentaties, verdeeld over vier parallelle sessies. In de presentaties waren niettemin enkele lijnen te onderscheiden. Zo kwamen bestuurlijke aspecten, ‘governance’, in verschillende workshops aan bod. Ook hierin ontvouwde zich een breed spectrum aan invalshoeken en periodes, zoals de invloed van het Romeinse recht op waterrechten, de rol van de stedelijke overheid op drinkwatervoorziening in de negentiende eeuw, of regelingen voor duurzaam rivierbeheer. Het bestuurlijke perspectief kreeg een scherpe toespitsing in sessies over het omstreden waterbeheer in Palestina. De oudheid kwam sowieso ruim aan bod, met een aantal archeologische case-studies over waterwerken en waterbronnen in het Midden-Oosten, China en precolumbiaans Amerika. Op dit terrein is de afgelopen twintig jaar veel nieuwe kennis verworven, onder meer door onderzoeksprojecten onder leiding van prof. Henning Fahlbusch, die in Delft een presentatie gaf over een waterreservoir in Pergamum. Ook de inzet van nieuwe technieken om beschikbaarheid van water te reconstrueren, zoals koolstof-isotopenanalyse van plantenresten en het gebruik van satellietbeelden kregen de nodige aandacht. Overstromingen, hoogwatermanagement en rivierbeheer mochten natuurlijk niet ontbreken, en irrigatie kwam ook in veel bijdragen ter sprake. Informatief was vooral een presentatie van Thierry Ruf (universiteit van Montpellier), die een ambitieus project gestart is, waarbij het irrigatiebeheer in elf regio’s in het Middellandsezegebied wordt vergeleken. Het meest verrassend was een sessie met als titel ‘The talking water-Language’, waarin de relatie tussen water en taal werden onderzocht. Zo bekeek Stephanie Ogden de connotaties van water in de Amerikaanse poëzie, en gaf Simon Fitzwilliam-Hall (Cambridge, GB) een fascinerende inkijk in de verspreiding van het woordgebruik dat gerelateerd was aan het waterbeheer in het Midden-Oosten en het Middellandsezegebied. De Arabische cultuur speelde dankzij de ontwikkeling van innovatieve irrigatietechnieken in de middeleeuwen een sleutelrol in de verspreiding van dit vocabulaire naar Zuid-Europa, en vandaar ook naar Amerika en het Verre Oosten. De inbreng uit de Lage Landen vertoonde een al even grote verscheidenheid als die van andere landen. Er waren presentaties over perceptie en management van overstromingen en over turfwinning in Vlaanderen en de ecologische gevolgen. Ook de rol van het water binnen de stedelijke ruimte, zoals te Gent of bij Rotterdam kregen aandacht. Waterverontreiniging en een herbezinning op de rol van rivieren (Maas) passeerden eveneens de revue. Andere bijdragen keken buiten de landsgrenzen, zoals het thema irrigatie in Californië en het gebruik van satellietfoto’s voor het opsporen van oude irrigatiesystemen in zuidwest Iran. Ondanks het feit dat een aantal aangekondigde bijdragen niet door kon gaan en ondanks het feit dat de bezoeker altijd een ongewilde keuze moest maken uit een van de sessies, was dit congres zeker een succes. Temeer geslaagd, omdat

het in Hollandse sfeer werd besloten met een excursie die voerde naar de Cruquius, molens in de Schermer en de Zaanse Schans. We kijken daarom ook met zijn allen uit naar het volgende congres dat in Zuid-Afrika zal worden gehouden.

Nieuwe erfgoedreeks Hoogheemraadschap van Rijnland

Het Hoogheemraadschap Rijnland start dit jaar met een nieuwe erfgoedreeks. Aanleiding voor dit initiatief is de groeiende belangstelling voor cultureel erfgoed en geschiedenis. Onlangs verscheen het eerste deel waarin de historie en renovatie van de Grote Sluis in Spaarndam worden behandeld. Later dit jaar verschijnen nog twee uitgaven over het boezemgemaal Katwijk en de Woerdersluis in Spaarndam. Het genoemde gemaal is een Rijksmonument en onderging de afgelopen jaren eveneens een grote renovatie. Aanleiding voor de uitgave over de Woerdersluis is het vierhonderdjarig bestaan van de huidige stenen sluis. Daarvoor was er aldaar een houten sluis waarvan de geschiedenis terug te voeren is op het jaar 1285. Het boekje *De grote sluis van Spaarndam. Belevissen en verhalen bij de renovatie 2009-2011* telt 146 bladzijden en is royaal en volledig in kleur geïllustreerd. Het kan gratis worden besteld bij de erfgoedbeheerder van het Hoogheemraadschap van Rijnland, de heer Eggo Tiemens, e-mail Eggo.Tiemens@rijnland.net, tel. 071-3063063.

Ruimtelijke identiteit Nederlandse kust

Sinds de mens zich achter de duinen vestigde, is in het natuurlijk kustmilieu ingegrepen. Er werd gejaagd, landbouw bedreven en vanaf het midden van de negentiende eeuw drinkwater gewonnen. Rond 1900 ontwikkelden diverse vissersdorpjes zich tot badplaatsen voor de elite. Maar het duurde niet lang voordat de kust bereikbaar werd voor de massa. En natuurlijk vormden het strand en de duinen ook een zeer belangrijke waterkering. De historisch-ruimtelijke ontwikkeling vormt de basis van het rapport *De ruimtelijke identiteit van de Nederlandse kust*. In dit rapport wordt een referentiekader ontwikkeld voor het kustgebied om tot een afgewogen visie en strategische planning te komen in het kader van het grote nationale Deltaprogramma. De complete nota is ter inzage op www.rijks-overheid.nl en www.cultureelerfgoed.nl.

Verbetering Diefdijk

Tussen de Lek bij Culemborg en de Waal bij Gorinchem loopt de historische Diefdijk. De drieëntwintig kilometer lange dijk vormt de oude grens tussen Holland en Gelre en moest de Alblasserwaard en Vijfherenlanden droog houden wanneer stroomopwaarts een rivierdijk het begaf. In de negentiende eeuw werd de Diefdijk opgenomen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Als waterkering is de dijk nog steeds belangrijk. Helaas verkeert hij niet in goede staat. Diverse dijkvakken zijn onstabiel en hier en daar bestaat kans op 'piping', de vorming van gangen in de dijk als gevolg van doorsijpelend water. Ook het drukke (sluip)verkeer over de dijk vormt een probleem. Waterschap Rivierenland is daarom al geruime tijd bezig met de voorbereiding van een dijkverbetering. Hierbij werd voor een integrale aanpak gekozen. Een goed voorbeeld zijn de zeven geschutsbanketten – opstelplaatsen voor kanonnen – langs de dijk. Het voornemen is juist daar lange verkeersplateaus te maken om de snelheid te remmen. Dat biedt meteen gelegenheid om de

aandacht op de bijzondere locaties te vestigen. De provincie Gelderland heeft inmiddels ruim vier miljoen Euro ter beschikking gesteld aan het waterschap voor het in ere herstellen van allerlei elementen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie langs de Diefdijk, inclusief een oude waaiersluis. Naar verwachting gaan de werkzaamheden eind 2011 van start. Meer info: www.waterschaprivierenland.nl en www.hollandsewaterlinie.nl.

Een te restaureren geschutsbanket langs de Diefdijk. Foto Waterschap Rivierenland.

Gemaal Lovink eerste monument Flevopolder

Het uit 1957 daterende gemaal H.J. Lovink is het eerste gebouwde Rijksmonument van de Flevopolder geworden. Volgens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het gemaal een toonbeeld van de naoorlogse landaanwinning als onderdeel van de wederopbouw. De directeur van de Rijksdienst overhandigde op 11 september 2010 het aanwijzingsbesluit aan dijkgraaf H. Tiesinga van Waterschap Zuiderzeeland, de eigenaar van het gemaal, en burgemeester A. de Jonge van de gemeente Dronten. Het gemaalgebouw is een ontwerp van Dirk Roosenburg (1887-1962). Hij behoorde ettelijke decennia tot het selecte groepje 'huisarchitecten' van Rijkswaterstaat en was van het begin af aan betrokken bij de Zuiderzeewerken. De markante Stevin- en Lorentzsluizen in de Afsluitdijk zijn bijvoorbeeld door Roosenburg ontworpen. Het modernistisch vormgegeven gemaal H.J. Lovink heeft een bijzondere in het zicht gelaten betonconstructie. Boven de toegang is het keramisch relief 'Land en water' aangebracht waarop een boer en een visser elkaar de hand schudden. Dit relief is van de hand van J.M. Roosenburg (1916-2004), een zoon van de architect. Het gemaal stond reeds in de top honderd van naoorlogse monumenten. Meer info: www.zuiderzeeland.nl, www.dronten.nl en www.cultureelerfgoed.nl.

Grenspaal herplaatst

De bescherming van 'kleine' monumenten als grenspalen is vaak niet eenvoudig, maar wel belangrijk. Ze vertellen vaak 'grote' verhalen die niet zelden het plaatselijk belang te boven gaan. Een mooi voorbeeld is de onlangs in een particuliere tuin bij Santpoort-Noord ten westen van Haarlem opgespitte grenspaal. Deze markeerde de grens tussen de

Het gemaal Lovink in de Flevopolder. Foto Waterschap Zuiderzeeland.

omslagplichtige gebieden van het Hoogheemraadschap van Rijnland en het in 1921 opgeheven Hoogheemraadschap van de Hondsbossche, dat de bekende Hondsbossche Zee- wering bij Petten beheerde. De bedoelde grens liep van de Kleine Sluis te Spaarndam met een lus zuidwaarts door de duinen naar de Noordzee. In 1851 lieten de twee hoogheem- raadschappen de grens opnieuw vaststellen. Meteen werden de oude houten grenspalen vervangen door vijftien hardstenen exemplaren. Die waren voorzien van een nummer en de letters RL voor Rijnland aan de ene, en HB voor Hondsbossche aan de andere zijde. In 1953 werd een aantal zoekgeraakte palen vervangen door nieuwe naar het oude model, met de toevoeging van het jaartal '1953'. Een dergelijk paal werd onlangs opgegraven in een tuin. Aan de hand van het nummer kon worden vastgesteld dat het loodzware en ruim anderhalve meter hoge gevaarte op mysterieuze wijze maar liefst twee kilometer van zijn oorspronkelijke standplaats was afgedwaald. Hoogheemraadschap van Rijnland heeft de paal op 4 mei herplaatst naast zijn betonnen vervanger uit de jaren tachtig.

Het 'DNA' van de Noordoostpolder-dorpen

In september 1942, midden in de Tweede Wereldoorlog, viel de Noordoostpolder droog. Het landschap van de nieuwe polder was het resultaat van een gedegen en wetenschap- pelijk gefundeerde planologie. De polder kreeg een centraal gelegen stad – Emmeloord – omringd door tien op regelmatige afstanden gelegen dorpen. De oude kernen van die dorpen zijn steeds volgens dezelfde principes opgebouwd, die samen te beschouwen zijn als het 'polder-DNA': een centraal dorpsplein met winkels en andere voorzieningen, ker- ken en scholen op in het oog springende plekken, door beplanting geaccentueerde straten en lanen en eenheid in de gebouwen qua vormgeving en toegepaste materialen. De woningen in de oude dorpskernen voldoen echter niet meer aan de huidige eisen. Zowel de gemeente Noordoostpolder als de woningcorporatie Mercatus onderkennen de risico's hiervan. Er is behoefte aan nieuwe kwaliteit, waarbij rekening wordt gehouden met de bijzondere bestaande eigenschappen van de polderdorpen. Dit leidde tot een onder-

zoek van Het Oversticht te Zwolle om kaders voor de herstructurering te ontwikkelen. De resultaten van het onderzoek zijn neergelegd in de studie *De Noordoostpolder-dorpen. DNA van een dorp als bouwsteen voor de toekomst*. De studie is verkrijgbaar bij Het Oversticht (www.oversticht.nl), prijs € 45,-. De onderzoeksresultaten zijn tevens raadpleegbaar op de site www.polderdorpen.nl.

Gescheurde veendijken oud nieuws

Tijdens de langdurig droogte van de afgelopen maanden werd door de waterschappen weer extra gelet op scheurvorming in veendijken. De pers volgde dit op de voet. Door de overstroming van een woonwijk in Wilnis in 2003 werden zowel de waterschappen als het grote publiek op de risico's van verdroogde veenkaden attent gemaakt. We hebben echter te maken met een oud probleem. Eind augustus 1921 waarschuwden Gedeputeerde Staten (GS) van Noord-Holland in een speciale circulaire de waterschappen in hun provincie voor het genoemde gevaar. De zomer van 1921 was een van de droogste van de vorige eeuw en uit onderzoek bleek dat er in diverse waterkeringen van scheurvorming sprake was. Die konden

oorzaak worden van doorbraken, zo waarschuwden GS. Zij gaven de waterschappen opdracht direct inspecties uit te voeren. Er bleken problemen te zijn in de Westerkoog en Beetskoog bij respectievelijk Hoorn en het dorp Oosthuizen en in de Zuiderzeedijk van de Zeevang benoorden Edam. Tenslotte ontving het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen, de boezembeheerder, een verzoekschrift van de veenpolder Westzaan in de Zaanstreek en elf andere polders om de boezem aanmerkelijk onder peil te houden. Kennelijk was men er hier ook niet gerust op. Inderdaad stelde 'Uitwaterende Sluizen' het maximum boezempeil tot 15 december 1921 naar beneden bij. Naast scheurvorming was in het verleden ook brand in droge veendijken geen onbekend verschijnsel. Vooral de Broeker-, Belmer- en Buikslotermeer tussen Amsterdam en Monnickendam in Waterland kregen hier herhaaldelijk mee te maken. De ringdijken van deze in de jaren twintig van de zeventiende eeuw drooggemaakte meren waren uit veen opgebouwd en rustten op een zompige, venige ondergrond. Ze verzakten en scheurden voortdurend. In 1639 klaagde het bestuur van de Drie Waterlandse Meren bovendien bij hogherhand dat de boven het land uitstekende verdroogde dijk in brand was gevlogen. Het kostte grote moeite om de veenbrandjes te blussen. In 1741 werd er opnieuw over branden in de dijk tijdens hete zomers gejammerd. In hetzelfde jaar viel het besluit een laag klei op de dijk aan te brengen, een methode die nu nog steeds wordt toegepast. Helemaal opgelost waren de problemen hiermee zeker niet. In april 2011 constateerde het huidige Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier weer stevige verzakkingen in de Broekermeedijk.

De Buiksloter-, Broeker- en Belmermeer (noorden links). Detail uit de kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen door J.J. Dou, 1680. Collectie Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Heerhugowaard.

De zwakke schakels in de Nederlandse kustverdediging: Nieuwvliet

In de loop van 2010-2011 heeft het Waterschap Zeeuws-Vlaanderen (sinds 1 januari opgegaan in Waterschap Scheldestromen) gewerkt aan het versterken van de kustverdediging

Heringericht nieuw duin (links) en oud duin (rechts) bij Nieuwvliet (kijkrichting noord-oosten). Foto Nellie De Kraker.

van de Herdijkte Zwarte Polder bij Nieuwvliet in Zeeuws-Vlaanderen. De Zwarte Polder is in 1623 aangelegd als herdijking uit oud land. In 1802 vond een grote dijkdoorbraak plaats. Na deze ramp is de polder niet meer in zijn geheel hersteld. Het buiten de herbedijking gelaten gebied werd bekend als de Verdrongen Zwarte Polder en ontwikkelde zich geleidelijk aan tot een natuurgebied. De zee vormde geulen in de oude akkers en zette klei en slib af. Hierdoor ontstond een hoge schor. Langs de kust kwam nieuwe duinvorming op gang door overstuiving van de resterende dijkvakken. De zee bleef echter toegang houden via een geul. De Verdrongen Zwarte Polder is tegenwoordig in handen van de Stichting Zeeuws Landschap. Omdat de geul de neiging heeft te verzanden, werd die tijdens de werkzaamheden door het waterschap uitgediept. Het vrijgekomen zand kwam prima van pas bij de kustversterking. De bulk van het benodigde zand haalde het waterschap uit de kustwateren van de Noordzee. Nadat het duin van de Herdijkte Zwarte Polder eind 2010 volledig was opgespoten, werd het begin 2011 ingericht. Het nieuwe duin sluit aan bij het reeds bestaande. Op de top zijn fietspaden aangelegd. Het gebied bij de Zwarte Polder trekt jaarlijks namelijk vele tienduizenden toeristen. Verder is er op de vlakke top en op de schuine zijde naar de zee flink wat struikgewas aangeplant. Binnen enkele jaren zal er tussen oud en nieuw duin maar weinig verschil meer te zien zijn.